

חודש אייר

השיבה שופטינו - לדמותו של מנהיג ישראל

י"ב ברכות אמצעיות של תפילת שמונה עשרה כנגד י"ב חודשי השנה

(זוהר הקדוש)

א. לפי סדר זה חודש אייר, החודש השביעי למנין החודשים מחודש תשרי, מכון כנגד ברכת "השיבה שופטינו", הברכה השביעית למנין הברכות האמצעיות בתפילת שמונה עשרה. ויש לבאר מדוע דווקא בחודש אייר יש הדגשה מיוחדת לבקשה להחזיר את המצב לקדמותו, להשבת "שופטינו" כבראשונה.

חודש אייר נמצא כולו בימי ספירת העומר, התקופה שבה נפטרו תלמידי רבי עקיבא, כמסופר במסכת יבמות (סב, ב) "י"ב אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה. והיה העולם שמם עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה. תנא כולם מתו מפסח ועד עצרת".

על דברי הגמרא נשאלו כבר שאלות רבות:

- תלמידי רבי עקיבא נענשו עונש קשה שלא נהגו כבוד זה בזה. ויש להבין, מדוע נענשו בעונש גדול כל כך על שלא נהגו כבוד זה בזה, חטא אשר בהשקפה ראשונה לא נראה כל כך חמור.
  - מה המשמעות לכך שהעונש על שלא נהגו כבוד זה בזה, היה בימי ההכנה לקבלת התורה, בין פסח לעצרת.
  - מהי ההדגשה המיוחדת בגזירה, שהיתה דווקא על תלמידיו של רבי עקיבא.
- התשובות לשאלות אלו יפתחו בפנינו צוהר להבנת הקשר בין חודש אייר לברכת "השיבה שופטינו כבראשונה", כדלהלן.

חשיבותה ויחודיותה של ברכת השיבה שופטינו

ב. רבי חיים ויטאל (שער רוח הקודש דף י"ב ע"א) כתב בשם רבו האריז"ל: "צריך להיזהר בכוונת התפילה, ובפרט בברכת השיבה שופטינו". ויש להבין מדוע הזהיר האריז"ל לכיין באופן מיוחד דווקא בברכת "השיבה שופטינו" יותר משאר הברכות בתפילת שמונה עשרה.

בסידור אוצר התפילות (פתיחה לברכת השיבה שופטינו) מובא בשם הלבוש: "וכל האלפ"א בית"א יש בזה הברכה חוץ מאות ז', נגד ז' הרועים". כוונת הלבוש לדברי הגמרא בסוכה (נב, ב) הדורשת את הפסוק (מיכה ה, ב) "וְהִקְמַנּוּ עָלָיו שְׂבָעָה רָעִים" – "מאן נינהו שבעה רועים, דוד באמצע, אדם, שת ומתושלח מימינו, אברהם, יעקב משה בשמאלו". אולם עדיין לא נתבאר דבריו במה שציינ כי האות ז' חסרה מברכת "השיבה שופטינו" כנגד אותם "ז' רועים", מה פשר הדבר, וצ"ע.

ובעיקר מטבע הברכה יש לדייק:

● "הְשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרָאשׁוּנָה וְיִוְעֲצִינוּ כְּבִתְחִלָּה", מי הם "שׁוֹפְטֵינוּ" ומי הם "יִוְעֲצִינוּ", ומה ההבדל בין "כְּבָרָאשׁוּנָה" ל"כְּבִתְחִלָּה".

● רבי לייב חסמן, משגיח ישיבת חברון (אור יהל ח"א עמ' קסב) הקשה: "למה נסמך וְהִסְרֵם מִמֶּנּוּ יְגוֹן וְאֲנַחָה אצל הְשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרָאשׁוּנָה, לכאורה היה הולם יותר לומר זאת בברכה הקודמת של תפילת שמונה עשרה – תקע בשופר גדול לחרותינו והסר ממנו יגון ואנחה". ויש להבין את מקומה של התפילה להקב"ה שיסיר מאיתנו יגון ואנחה בברכה שבה אנו מבקשים את השבת שופטי ישראל למקומם.

● עוד יש לבאר את הסתירה לכאורה בין הבקשה בתחילת הברכה "וּמְלַךְ עָלֵינוּ מְהֵרָה אֶתָּה ה' לְבַדְךָ בְּחֻסְדְּךָ וּבְרַחֲמִים" – גילוייה של מלכות ה' במידת החסד והרחמים, לבין סיום הברכה שמבקשים לראות את גילוי מלכות הקב"ה "בְּצִדְקָה וּבְמִשְׁפָּט" – במידת הדין. ולמעשה גם בחתימת הברכה "בְּרוּךְ אַתָּה ה' מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" אנו כוללים ביחד את ההנהגה במידת החסד – צְדָקָה, עם ההנהגה במידת הדין – מִשְׁפָּט, וצ"ע.

● הטור (אור"ח סימן קיח) הביא את תמיהת אחיו, רבינו יחיאל על חתימת הברכה "למה נשתנית מכל חתימת ברכת שמונה עשרה לענין מלכות והוספת "מלך" בחתימת

הברכה, הא קיימא לן ברכה הסמוכה לחברתה אין בה מלכות". בכל הברכות של תפילת שמונה עשרה אין "חתימה" – דהיינו הזכרת "מלך", למעט ברכת "השיבה שופטינו" – "מְלֶכֶךְ אֱוֹהֵב צְדָקָה וּמְשַׁפֵּט", והדבר אומר דרשני.

☆ ☆ ☆

השפעת כל מנהיג בישראל על בני דורו

ג. חכמינו זכרונם לברכה לימדונו במסכת ערכין (יז, א) מזה רבה השפעתו של כל מנהיג בישראל על בני דורו:

"זֶה דוֹר דְרָשׁוּ מִבְּקֵשֵׁי פְּנֵיךָ יַעֲקֹב סֵלָה (תהלים כד, ו), פליגי בה רבי יהודה נשיאה ורבנן, חד אמר דור לפי פרנס, וחד אמר פרנס לפי דורו. למאי הלכתא, לענין תוקפא [כעס] וניחותא [נח לרצות] קאמרינן". רבי יהודה הנשיא ורבנן נחלקו האם "דור לפי פרנס" – כאשר מנהיג מתהלך בנחת עם הבריות, גם אנשי דורו ילמדו ממעשיו וינהגו כמותו בשובה ונחת [וכן לאידך גיסא, כשמתנהג בכעס]. או "פרנס לפי דורו" – הנהגת המנהיג ואורחותיו תלויים בהנהגת הדור, והיחס אליהם נובע מהנהגתם.

ומכל מקום הן מאן דאמר "דור לפי פרנס", שהנהגותיו משפיעות על בני דורו, והן מאן דאמר "פרנס לפי דורו", שאופי הנהגתו צריך להיות מותאם לפי הנהגת בני הדור, מסכימים שה"פרנס" המנהיג את עם ישראל, מקרין על אופי הדור, כדי שיוכל להשפיע עליהם כמיטב יכולתו.

ומכאן נבין את כובר האחריות של המנהיג לבני עמו.

אחריות המנהיג – בבית, בשדה ובהר

ד. יעקב אבינו תפר ליוסף בנו "כתונת פסים" (בראשית לו, ג), וביאר הספורנו את מטרת עשיית כתונת הפסים "לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה". ורבי מנחם מנדל כשר (קובץ הפרדס, שנה לו, עמ' 169) הוסיף נופך בביאור הדברים: "הספורנו נותן לנו כאן הגדרה על יעודי תפקיד המנהיג. בית הוראתו יציבות, סדר. שדה מסמל את המצב הפראי, הבלתי מסודר. והמנהיג מחובתו להיות מוכן לעמוד על המשמר אפילו כשמתהווה מצב של אי סדר ואיבוד מסגרת חברתית. היינו ליטול את המושכות לידו, ולכונן מסגרת חדשה התואמת לצרכי העם מחדש, עד שהופכים תנאי השדה לבית ואוהל בנוי לתלפיות".

ונראה לענ"ד להמשיך ולבאר בדרכו של הספורנו, ולהוסיף עוד דימוי הנחוץ לתפקידו של המנהיג.

המנהיג צריך להיות גם בבחינת "הר" [כעין דברי חז"ל (פסחים פה, א) "אברהם קראו [למקום המקדש] הר, יצחק קראו שדה, יעקב קראו בית"], דהיינו איתן בדעתו מעל שאר בני עמו, כהר המתנשא לגובה, אשר עיני הכל נשואות אליו. המנהיג צריך להביט על בני עמו ממרומי מקום שבתו, ולא להיכנע ולכוף את דעתו מפני יחידים. טובת הכלל מחייבת זקיפות קומה, חוזק וחוסן כצור חלמיש.

רבי אהרן לוי, אב"ד ריישא בגליציה מביא בספרו הדרש והעיון (במדבר מאמר פ) רמז למידת התקיפות ההכרחית להנהגת הכלל, בעשיית החצוצרות, שתפקידן היה להקהיל את העם, מקשה אחת: "מי שבחר בו ה' להיות רועה לעמו ומדריכו בדרך ילך, עליו להיות קשה ברוחו ועומד איתן בדעתו, לבלי חת מפני איש ולבלי זע מפני כל. ואם הוא רך ברוחו מתנועע בדעתו כאשר ינוע בכברה, אם הוא כופף קומתו כורע ונכנע לפני כל תקיף עריץ ועז פנים (לדאבוננו נתרבה הסוג הזה ביחוד בימינו אלה, וזהו גם אחד מהמחזות היותר מכאיבים והיותר מעציבים בחיינו הצבורים, המקום ירחם) אשר לכל אשר יחפוץ יטנו, הנה ידל כבודו, ושומע לא יהיה לו, וגם תפוג תורה כי איש לדרכו יפנה ואחרי בצעו ילך, והיתה עדת ה' נטושה ועזובה ואין מי ינוד לה. ועל זה ירמזו החצוצרות שהיו עשויים מקשה, מי שנושא בידו חצוצרות התרועה, מי שתעודתו להקהיל את העם ולאסוף את המחנות תחת דגל התורה ולהורותם דעת ויראת ה', עליו להיות קשה ברוחו, איתן בדעתו וחזק ברצונו, מבלי חת ומבלי זע, ואז אמנם ימלא את תפקידו הנעלה אשר הושת עליו, ועבודתו תהיה פוריה ולברכה בקרב עמו".

אחריותו של המנהיג לכלל ישראל, מחייבת איפוא, לגלות תקיפות ועמידה על עקרונות.

הנהגת הציבור – בי"ג מידות של רחמים

ה. יחד עם זאת, בד בבד, המנהיג חייב להיות קשוב ורחום לבני עמו.

ידועים דברי המדרש (שמות רבה ב, ב) "אמרו רבותינו כשהיה משה רבנו רועה צאנו של יתרו במדבר, ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסות. כיון שהגיע לחסות נודמנה לו בריכה של מים, ועמד הגדי לשתות. כיון שהגיע משה אצלו אמר, אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא, עייף אתה, הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם, כך חייך אתה תרעה צאני ישראל".

התנאי המקדים להנהגת כלל ישראל הוא, שלמות במידת הרחמים. הרב שמחה עלברג, היטיב לבטא את הדברים בספרו אמרי שמחה (מאמר מנהיגי הדור, עמ' קמא) "השי"ת אומר למשה רבנו (שמות לב, י) ואעשה אותך לגוי גדול, אבל משה איננו חושב על גדולתו שלו, ברגע שהוא רואה סכנה לכלל ישראל, לאחר חטא העגל, הרי הוא מבקש מהקב"ה כי ימחל על החטא שעשה, ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שם). וכך צריך להגיב מנהיג, כאשר הוא רואה ענן שחור מעל אופקו של העם היהודי. כך צריך לנהוג מנהיג המוליך עמו בלב מלא וגדוש רחמים. כִּי מִרְחָמִים יִנְהֲגֶם (ישעיה מט, י). כלל ישראל זקוק בהכרח למנהיג רחמן שמתדבק במידותיו של הקב"ה, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום (שבת קלג, א)."

נמצא כי המנהיג חייב למזג באישיותו תכונות של תקיפות ו"מידת הדין", לצד סובלנות ו"מידת הרחמים", וכמו שכתב הרמב"ם (מורה נבוכים ח"א פרק נד) "וצריך למנהיג המדינה שיהיה בקצת הפעמים ולקצת האנשים רחום וחנון, ולא לענין הרחמנות והחמלה לבד, אלא כפי מה שיהיה ראוי. ויהיה בקצת הפעמים ולקצת האנשים נוטר ונוקם ובעל חמה, כפי התחייבם". וסיים: "ועם זה כולו, צריך שיהיו פעולות הרחמנות והמחילה והחמלה והחנינה באות ממנהיג המדינה יותר הרבה מפעולות העונש. שאלו ה'שלוש עשרה מידות' כולם 'מידות רחמים', בלתי אחת, והיא פוקד עון אבות על בנים".

מדברי הרמב"ם למדנו הקבלה מופלאה בין הנהגת הקב"ה ב"ג מידות של רחמים, שכולן מידות של רחמים למעט מידה אחת ו"פוקד עון אבות", לדרך ההנהגה הראויה למנהיגי הציבור, אשר צריכים לסגל לעצמם את מידות הרחמים, ויחד עם זאת לא להימנע בעת הצורך משימוש ב"מידת הדין" ובגילוי תקיפות ועמידה על עקרונות לצרכי הכלל.

☆ ☆ ☆

צדקה ומשפט – שילוב מידות הדין והרחמים

ו. השילוב בין הנהגת הדין והרחמים בהנהגת הקב"ה, עומד במרכזה ובסיומה של ברכת "השיבה שופטינו".

המלבי"ם כתב בספרו הכרמל (ערך צדק) לפרש את ההבדל בין צדק למשפט: "ההבדל שבין צדק ובין משפט הוא, שהמשפט הוא מה שיעשה כפי שורת הדין לבד, מבלי שישקיף על הנדונים ועל העת ועל המקום, רק יקוב הדין את ההר. וצדק הוא מה

שיטה מן הקו המשפט אל חוקי הצדק, להשקיף על הענין והנדונים, וילך לפני משורת הדין לפי העת והמקום והיושר".

ובתוספת ביאור כתב רבי שמעון שוואב, בספרו עיון תפילה (שמונה עשרה) "שורש צדקה - צדק, שזהו עשיית היושר מבלי נטיה לאיזה צד, להורות את בני ישראל שעיקר מצות נתינת הצדקה הוא עניין עשיית הצדק והיושר, ולא ענין נדיבות או גילוי מידת הרחמנות, אלא שהוספת ה' מורה שמפיג ומקיל את תוקף הדין. הרי שה"צדקה" היא מידת הדין שנתרככה ונתרפתה, וה"משפט" הוא ההנהגה על פי מידת הדין החמור בסדר הראוי והנכון, והקב"ה אוהב צדקה ומשפט. והיינו שיש שהחובה לאחוז ביד מידת "משפט" ולהשתמש בחומר הדין, כגון סנהדרין שצריכים לחרוץ הדין למי שמחויב בארבע מיתות. אמנם הנהגה זו היתה נדירה ביותר, כדתנן (מכות ז, א) שסנהדרין שהורגת אחד בשבע שנים נקראת חובלנית, ולדעת ר' אלעזר בן עזריה אחת לשבעים שנה. והיינו שהשתמשו בעיקר במידת ה"צדקה" - הצדק שנתרכך, מדת הדין הרפוי, שיש להקדים הצדקה למשפט".

"צדקה" היא ביטוי לגילוייה של מידת הרחמים הגורמת לכך שמידת הדין "נתרככה ונתרפתה", לעומת "משפט", שהוא גילוייה של מידת הדין החמורה. והקב"ה "רחום ומקדים רחמים לרוגז" (תפילת מוסף בימים הנוראים), ולכן אנו מקדימים לבקש על גילוייה של מלכות ה' במידת החסד והרחמים - "וּמְלֶךְ עָלֵינוּ מִהֲרָה אֲתָה ה' לְבַדְךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים", ולאחר מכן מבקשים לראות את גילוי מלכות הקב"ה "בְּצִדְקָה וּבְמִשְׁפָּט", והיינו במידת הדין. וכמו כן בחתימת הברכה, קבעו אנשי כנסת הגדולה תחילה "מְלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה" - במידת הרחמים, ואחר כך "וּמִשְׁפָּט" - במידת הדין.

השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה - הנהגת האבות וגדולי הדורות

ז. לאור האמור, מבוארת בתוספת עומק, ברכת "השיבה שופטינו" שבה אנו מבקשים הנהגה ראויה של מנהיגים בעלי תכונות מתאימות, היודעים ומבינים את כובד אחריותם לעמם, ומבחינים בגבולות שבין מידות הרחמים והדין.

חז"ל (פסיקתא דרב כהנא סוף איכה) דרשו את הפסוק (ישעיה א, כו) "וְאֶשְׁיבָה שֹׁפְטֶיךָ כְּבָרְאשְׁנָה וְיִעְצֶיךָ כְּבַתְּחִלָּה" - "שופטיך - אלו דוד ושלמה, ויועצך - אלו משה ואהרן. ופירש רבי אברהם בן הגר"א: "שופטים הם אלו שיש להם שבט מלוכה בידם [דוד ושלמה], ויועצים הם המחוקקים חוקים ומשפטים צדיקים [משה ואהרן]. והגר"א (ישעיה א, כו) ביאר

את ההבדל בין "תחילה", שהוא "ראשית שאין קודם לו, והיינו שלא קדם לו מעולם, אפילו בדומה לו, והרי הוא עתה לראשונה". לבין "ראשון", ש"יאמר גם על דבר שקדם לו בעבר כמוהו, אלא שבמספר זה הוא הראשית".

ועל פי זה כתב רבי אורי וייסבלום, משגיח ישיבת נחלת הלויים בחיפה, בספרו הארת התפילה (שמונה עשרה) "ואמנם קדמו שופטים לדוד ושלמה בעם ישראל, אלא שבמלכים הם היו הראשונים לשלב את הנהגת המלוכה עם עשיית צדק ומשפט. ולכן לגבי השופטים – אלו דוד ושלמה, הנביא מתבטא ואשיבה שופטיך כבראשונה, כי הם היו הראשונים בין מלכי העולם לעשות צדקה ומשפט. אולם באשר לעצם היותם מלכים, ברור שכבר קדמו להם מלכים. אולם למשה ואהרן, אלו היועצים, לא קדמו מעולם יועצים ומשפיעים תורה על ישראל, אפילו באופן דומה. ולפיכך התנבא עליהם הנביא: ויועיצך כבתחילה, שזו ההתחלה בראשיתה ללא קדימות כעין זאת. לכן מבקשים אנו שהקב"ה ישיב את השופטים הכשרים כמו בראשונה, שהיו לנו דוד ושלמה. ואת יועצינו בתורה כמו בתחילה, שהיו לנו משה ואהרן".

כלומר, לפי זה אנו מבקשים בתפילה שנוכה להשבת מנהיגי ישראל ה"יועצים" – משה ואהרן, על מכונם "כבתחילה", וה"שופטים" – דוד ושלמה "כבראשונה".

אולם לענ"ד יש לבאר את התפילה בדרך נוספת, שהכוונה בתפילה "השיבה שופטינו כבראשונה", להשבת הנהגת האבות הקדושים, אברהם יצחק ויעקב, שהחזיקו בידם את חבל ההנהגה לבני דורם, כמבואר בדברי הרמב"ם (הלכות עבודה זרה פ"א ה"א) "התחיל [אברהם אבינו] לעמוד ולקרות בקול גדול לכל העם ולהודיעם שיש אלו-ה אחד לכל העולם, עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות הם אנשי בית אברהם. ושתל בליבם העיקר הגדול הזה וחיבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו, וישב יצחק מלמד ומחזיר, ויצחק הודיעו ליעקב ומינהו ללמד, וישב מלמד ומחזיר כל הנלווים אליו". ובפרט אברהם אבינו, שביום פטירתו "עמדו בו גדולי הדור בשורה ואמרו, אוי לו לעולם שאבד מנהיגו, וי לה לספינה שאבדה קברניטה" (בבא בתרא קב, א).

הדברים מוטעמים על פי המבואר לעיל [אות ד] שיש למנהיג תכונות "הר", "שדה" ו"בית" – הנהגה במצב של סדר [בית], במצב של חוסר סדר [שדה], וחובה להתנשא בתקיפות מעל בני עמו [הר], וניתן להקביל זאת לדברי חז"ל ש"אברהם קראו [למקום המקדש] הר, יצחק קראו שדה, יעקב קראו בית".

נמצא כי הדרכות אלו לדרכו של המנהיג, שורשם כבר בתחילת יסוד האומה הישראלית, באבות הקדושים.

מלך אוהב צדקה ומשפט – כנגד הנהגת האבות

ח. אם כנים הדברים, נוכל ליישב את תמיהת רבנו יחיאל מדוע בכל שמונה עשרה אין הזכרת "מלך" בחתימת הברכה, זולת ברכת "השיבה שופטינו" – "מלך אוהב צדקה ומשפט".

האבודרהם כתב לתרין: "מפני שחתימות שלש ברכות ראשונות רומזות לאבות. כי חתימת ברכה ראשונה היא מגן אברהם, וחתימת ברכה שניה מחיה מתים כנגד יצחק, על שם שלקח אביו לשוחטו והיה חשוב כמת. וחתימת ברכה שלישית האל הקדוש, כנגד יעקב, על שם שהיתה מיטתו שלימה וקדושה שלא יצא ממנו זרע פסול. וחתימת מלך אוהב צדקה ומשפט, רומזת לדוד המלך, היושב על המשפט. ולפיכך תיקנו בסוף ארבעתן מלכות, בעבור חשיבות שהן רומזות לאבות ולדוד".

אמנם לפי המבואר לעיל יתכן שהחתימה במלכות בברכת "השיבה שופטינו", מכוונת כנגד כל שלושת האבות, בהיותם סמל ומופת לדרך ההנהגה של כלל ישראל. וכידוע כל אחד מהאבות התייחד במידתו – אברהם אבינו במידת החסד, יצחק אבינו במידת הגבורה, ויעקב אבינו במידת התפארת, הממזגת בין מידות החסד והגבורה.

נמצא כי בברכת "השיבה שופטינו" שבה אנו מבקשים הנהגה ראויה של מנהיגים אשר צריכים לסגל לעצמם את "מידות הרחמים", ויחד עם זאת לא להימנע בעת הצורך משימוש ב"מידת הדין" – אנו מדגישים את המיזוג בין מידות אלו: הן בפתחת הברכה, בבקשה להשבת הנהגת האבות, שכוללת את מידות החסד והדין, הן בלשון הברכה "צדקה ומשפט", "חסד ורחמים", והן בחתימה "מלך אוהב צדקה ומשפט", בהיות ענין זה התשתית והיסוד לדמותו של מנהיג בישראל.

ז' הרועים – מנהיגי האומה המרכז הרוחני של כלל ישראל

ט. בידיעתנו כמה רבה השפעתו של כל מנהיג בישראל על בני דורו, וכמה גדולה האחוריות המוטלת עליו, נבוא לביאור דברי הלבוש, שבברכת "השיבה שופטינו" הושמטה האות ז', כנגד ז' הרועים – מנהיגי ישראל".

המהר"ל ביאר בספרו גבורות ה' (פרק מז) את מהות המספר **שבע**: "וכאשר תעיין ותמצא שהגשם יש לו חלופי ו' צדין, והם המעלה והמטה ימין ושמאל פנים ואחור, וכל שש צדיים אלו מתייחסים אל הגשמית בעבור שכל צד יש לו רחוק וזהו גדר

הגשם. אמנם יש בו שביעי והוא האמצעי שאינו נוטה לשום צד, ומפני שאינו מתייחס לשום צד דומה לדבר שהוא בלתי גשמי שאין לו רוחק, ולפיכך יש גם כן לזמן המתייחס ומשתתף עם הגשם ששה ימים והם ימי חול, אבל השביעי קדוש, ונמצא כי שבעה ימי שבוע הם דומים לגשם הפשוט שיש לו ששה קצות, והאמצעי שבשניהם זהו ענין ששת ימי חול והשביעי הוא קדש". וכעין זה כתב בספר דרך חיים על מסכת אבות (פרק ה משנה טו) "מספר שבע מורה על המדרגה שמתחבר ביחד הגשמי ובלתי גשמי. וידוע מספר שבעה כנגד שש קצוות והאמצעית שהוא נקרא היכל הקודש אשר ביניהם".

ביאור הדברים, המספר "שבע" הוא הנקודה הרוחנית הפנימית בתוך החומר הגשמי בבריאה. כי במציאות הגשמית, לכל גוף וחומר יש ששה "קצוות", דהיינו מימד האורך הרחב והגובה, שהם שש פינות: למעלה למטה ימין שמאל פנים ואחור. וה"קצה השביעי", מרמז לנקודה הפנימית הרוחנית הטמונה בתוך כל חומר גשמי. לכן, שבעת ימי השבוע מסודרים באופן של ששה ימי חולין והשביעי הוא "היכל הקודש" שהוא הנקודה הרוחנית.

המספר שבע מסמל איפוא, את הנקודה הפנימית הרוחנית הנמצאת בתוך החומר הגשמי.

לאור זאת, יתכן כי היעדרותה של האות ז' מברכת "השיבה שופטינו" באה לציין את החסרון הרוחני הגדול בהעדרם של מנהיגים ראויים. מנהיגי האומה הם המרכז הרוחני של כלל ישראל, בדומה למספר שבע שהוא "היכל הקודש", הנקודה הרוחנית העומדת בשורש הגשמיות. ובהעדר מנהיגות ראויה, נחסרת דרגתם הרוחנית של כלל ישראל.

השבת מנהיגי ישראל הראויים לכס ההנהגה – הסרת יגון ואנחה

י. מעתה מיושבת תמיהתו של המשגיח רבי לייב חסמן, מדוע התפילה להקב"ה "וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וְאַנְחָה", נמצאת באמצע הבקשה להשבת שופטי ישראל למקומם. שכן מקור "היגון והאנחה" נובע מהעדר הנהגה שתולך את העם בסבך בעיות הזמן ותגביה את דרגתו הרוחנית למרות כל נסיונות השעה, כדבריו של רבי שמעון שוואב, בספרו עיון תפילה: "סיבת היגון והאנחה מחמת חוסר המנהיגים, שלעומת הדור שלפני מאה שנים אין מי שיורה לנו דעה ויבין לנו שמועה בשאלה חמורה, ואין לנו סמכות שמאמרה יתקבל בכל רחבי הקהל, והמיעוטא דמיעוטא שנשאר לנו לפליטה גם הם

ספו תמו. וכבר העיד הנביא על דורנו (ישעיה נא, יח) אין מְנַהֵל לָהּ מִכָּל בָּנִים יְלָדָה, שמהמון אנשיה ומכל בניה אשר ילדה, אין מהם מנהל ומנהיג לאומה הישראלית אשר קולו יהיה מקור נאמן לדבר ה' ללמד על הכלל כולו.

ומבוארת אזהרת האריז"ל לכיין באופן מיוחד בברכת "השיבה שופטינו" יותר משאר הברכות בתפילת שמונה עשרה. ברור לכל, כי ללא הנהגה המצעידה את המון העם לפסגות רוחניות, עלול כלל ישראל להתדרדר אל עברי פי פחת, ואי לכך השבת המנהיגות כבתחילה, הכרחית לקיום האומה.

ואמנם מציאת מנהיגים ראויים היודעים מהו האיזון הנכון והראוי בין "מידת הדין" ל"מידת הרחמים", בין תקיפות להכנעה, ובין עמידה איתנה לבין כניעה, אינה דבר פשוט כלל ועיקר. ועל אחת כמה וכמה מלאכה זו מורכבת בהנהגה על כלל ישראל, כדברי הרב עלברג בהמשך דבריו: "לא קל להיות מנהיג ליהודים. כל יהודי הוא "עולם מלא", ומשום כך צריך המנהיג להיות מורם מעם, גדול באופן על טבעי, עד שיוכל להנהיג לא רק עולם אחד אלא עולמות רבים, שביניהם יש גם ניגודים גדולים וקוטביים. ואם משה כבר לא יכול בקלות לעמוד במשא העם והוא שוטח מרירותו בפני הקב"ה, לא אוכל לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני (במדבר יא, יב). אם כן, כמה קשה הוא באמת להיות מנהיג אצל יהודים. ומנהיג אצל יהודים פירושו להיות מלך על מלכים, וכי איזה יהודי אינו מלך, כל ישראל בני מלכים הם (שבת קיא, א)."

ועל כן שומה עלינו לכיין ביותר, שנזכה להנהגה ראויה שתעלה את כלל ישראל לשלמות רוחנית.

☆ ☆ ☆

חודש אייר – טהרת המידות היסוד לקבלת התורה

יא. פטירתם של תלמידי רבי עקיבא בחודש אייר, בפרק שבין פסח לעצרת, מהווה לימוד מאלף, מהו שיעור הקומה הנדרש ממנהיגי האומה.

לעיל תמהנו מדוע נענשו תלמידי רבי עקיבא בעונש מר כל כך על שלא נהגו כבוד זה בזה, ומה הסיבה שזמן התביעה על שלא נהגו כבוד זה בזה היה בימי ההכנה לקבלת התורה, בין פסח לעצרת. וכן מהי ההדגשה המיוחדת בגזירה שהיתה על תלמידיו של רבי עקיבא.

התשובות לשאלות אלו טמונות בדברי חז"ל (אבות פ"ג מ"ז) "אם אין דרך ארץ אין תורה", ופירש רבנו יונה (שם) "רצה לומר, שצריך תחילה לתקן את עצמו במידות, ובזה

תשכון התורה עליו, שאינה שוכנת בגוף שאינו בעל מידות טובות". וידועים דברי רבי חיים ויטאל (שערי קדושה חלק א, שער ב) שכתב: "המידות הטובות והרעות הן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויין תרי"ג מצוות התורה... ולפיכך אין המידות מכלל תרי"ג המצוות, ואמנם הן הכנות עיקריות אל תרי"ג המצוות בקיומם או בביטולם".

"אם אין דרך ארץ אין תורה", פירשו, שלפני לימוד התורה צריך לתקן את המידות, כי רק אז תשכון התורה בקרב, מאחר והתורה "אינה שוכנת בגוף שאינו בעל מידות טובות". ומהר"ח ויטאל הוסיף וביאר שמטעם זה אין המידות מכלל תרי"ג המצוות, כי "המידות הטובות והרעות הן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויין תרי"ג מצוות התורה". ומבואר כי תיקון המידות הכרחי למסירת התורה, כי אין התורה יכולה לשכון באדם בעל מידות מגונות, וכל עבודת ה' וקיום תרי"ג המצוות תלויה בעבודת תיקון המידות.

ומעתה נבין את עומק מידת הדין בתביעה שנתבעו תלמידי רבי עקיבא על כך שלא נהגו כבוד זה בזה. כי הנהגת הכבוד לזולת ומבחן ישרותו של האדם, מלבד שהם חיוב גמור מהתורה – הם היסוד והעמוד המחזיק את כל התורה כולה, ואם לא יתנהג האדם בהגינות וביושר כלפי הזולת איננו ראוי לקבל תורה.

ומיושבות היטב שתי השאלות הראשונות ששאלנו לעיל: הזמן שנפטרו תלמידי רבי עקיבא היה בין פסח לעצרת, שהוא זמן ההכנה לקבלת התורה. וההכנה לקבלת התורה היא ע"י תיקון המידות – "דרך ארץ קדמה לתורה". ולכן כאשר חטאם היה במידות נמתחה עליהם מידת הדין לפי ערך דרגתם הנעלה, ולא זכו להיות מקבלי התורה ומנחיליה לדורות הבאים וּמטעם זה נקבע ללמוד פרקי אבות בשבתות שבין פסח ועצרת, כמובא להלכה בטור וברמ"א או"ח (סימן רצב) "ונוהגין באשכנז לומר פרקי אבות במנחה וכ"כ רב עמרם, ובספרד אומרים אותם בשחרית". מפני שמסכת זו היא מסכת מידות ודרך ארץ – ו"דרך ארץ קדמה לתורה". ולכן בימי ספירת העומר שהם ימי ההכנה לקבלת התורה, ראוי לעסוק בלימוד מסכת אבות שבה מתבררים ענייני המידות הטובות, כי המידות הטובות הם היסוד והשורש לכל קבלת התורה.

ומיושבת גם השאלה, מהי ההדגשה בתביעה שנתבעו כי היו תלמידיו של רבי עקיבא, שהרי "רבי עקיבא אומר (ויקרא יט, יח) ואהבת לרעך כמוך, זה כלל גדול בתורה" (בראשית רבה כד, ז). כאשר תלמידיו לא נהגו כבוד זה בזה, נתעוררה עליהם תביעה בעומק

מידת הדין היאך נהגו הפוך מתורת רבם שקבע "כלל גדול בתורה", לאהוב ולכבד את הזולת.

☆ ☆ ☆

ממוצא הדברים מבואר היטב הקשר בין ברכת "השיבה שופטינו" לחודש אייר. אכן דווקא בחודש אייר, הוא זמן המעורר מחשבות, מהו שיעור הקומה הנדרש ממנהיגי האומה. בחודש שבו נפטרו תלמידי רבי עקיבא, שהיו עתידים להנהיג את האומה, אך לא זכו לכך בגלל שלא נהגו כבוד זה בזה, מצטיירת לעינינו תמונת דמותו של מנהיג בישראל, הנצרך לטהרת המידות ולשלמות במעשיו.

וכשדמות זו עומדת לפנינו, מקבלת הבקשה "השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה והסר ממנו יגון ואנחה", את המשמעות הגדולה והדגולה ביותר.

